

งานศิลปหัตถกรรมประเภท ผ้าขาวม้าร้อยสี-ผ้าขาวม้า

ผ้าขาวม้ากับวิถีของคนไทย

ผ้าขาวม้าร้อยสี

ผ้าขาวม้า เป็นผ้าทอพื้นบ้านสารพัดประโยชน์ที่คนไทยใช้ในชีวิตประจำวัน มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ความกว้างประมาณ 2 ศอก ยาวประมาณ 3-4 ศอก โดยมากมักทอเป็นลายตารางเล็กๆ นิยมใช้ด้ายหลายสี ซึ่งเป็นเส้นใยฝ้าย หรือ เส้นใยไหม แต่ผ้าขาวม้าส่วนมากนิยมทอจากเส้นใยฝ้าย ผ้าขาวม้าในประเทศไทยมีชื่อเรียกแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับท้องถิ่น สีและลวดลายของผ้าขาวม้าก็จะแตกต่างกันไปตามความนิยมของท้องถิ่น

“ผ้าขาวม้า” ถือได้ว่าเป็นผ้าที่อยู่คู่กับคนไทยมาทุกยุคทุกสมัย เคียงข้างวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน ใช้งานได้หลากหลาย ทุกเพศ ทุกวัย เช่น สำหรับผู้ชาย ใช้ผ้าขาวม้าเป็นผ้าพาดบ่า คาดเอว โปกศีระชะ ใช้ปูนั่งปูนอน นุ่งเตี๋ยว นุ่งอาบน้ำ เป็นต้น ส่วนผ้าหญิงมักใช้ผ้าขาวม้าทำเป็นผ้าแถบ นุ่งกระโจมอก ใช้ทำเปเลไกวกล่อมทารกยามนอน ฯลฯ และยังมีการใช้ประโยชน์ผ้าขาวม้าในการใช้สอยต่างๆ มาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าบางวิถีชีวิตจะเปลี่ยนไปตามกาลเวลาแต่คุณค่าของผ้าขาวม้ายังคงอยู่ ทำให้ปัจจุบันคนนิยมซื้อเป็นของฝากของที่ระลึก บ้างก็ใช้เป็นผ้ารับไหว้ในงานพิธีมงคล เช่นงานแต่งงาน จึงยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมของผ้าขาวม้าที่ยังคงเอกลักษณ์ความงามในวิถีแบบไทยไว้ได้อย่างชัดเจนจวบจนปัจจุบัน

ส่วน **“ผ้าขาวม้าร้อยสี”** นั้น นับเป็นหนึ่งในผ้าขาวม้าที่ได้รับความนิยมและกล่าวถึงอย่างมากในกลุ่มผู้ชื่นชอบผ้าขาวม้า เนื่องจากมีสีสันสดใส ลวดลายแปลกตา เป็นเอกลักษณ์ผ้าขาวม้าที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี ความสวยสดของสีเส้นจากเส้นด้ายประดิษฐ์อันหลากหลาย สีสันที่ประกอบอยู่บนผืนผ้าขาวม้าแต่ละผืนมีสีสันสดใส หลากๆ สี จนแทบจะนับได้นับเป็นร้อยๆ สี โดดเด่นสวยสะดุดตา จึงได้ขึ้นชื่อว่า **“ผ้าขาวม้าร้อยสี”**

การใช้ด้ายหลายสีทอผ้าขาม้า

ผ้าขาม้า เอกลักษณ์ที่สะท้อน ภูมิปัญญาและทักษะเชิงช่าง

ผ้าขาม้ามีเอกลักษณ์ความโดดเด่นของลวดลายบนผืนผ้าจะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นโดยเฉพาะวัสดุมีทั้งที่ทอจากฝ้ายย้อมสีหลายๆ สี หรือมีสีเดียว หรือทอด้วยเส้นด้ายย้อมสีธรรมชาติ หรือทอจากไหมชั้นดี หรือใช้เส้นใยสังเคราะห์นับร้อยสีจากโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น การทอผ้าขาม้าจึงเป็นงานหัตถกรรมที่ทอกันทั่วทุกภูมิภาคเสมือนเป็นผ้าสามัญประจำบ้านของคนโบราณที่ทุกบ้านต้องมีไว้เพื่อการใช้ประโยชน์

ผ้าขาม้าของไทยมีลักษณะเป็นผ้ารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ความกว้างประมาณ 2 ศอก ยาวประมาณ 3-4 ศอก (ในปัจจุบันขนาดความกว้าง ความยาว นิยมใช้หน่วยวัดเป็นเมตร หรือความกว้าง ความยาวที่จะแตกต่างกันออกไปตามแต่ละท้องถิ่น) โดยมากทอเป็นลายตารางเล็กๆ นิยมใช้ด้ายหลายสี หรือบ้างก็เป็นผ้าสีเดี๋ยวกมี ผ้าขาม้าในประเทศไทยมีชื่อเรียกแตกต่างกันขึ้นอยู่กับท้องถิ่น ส่วนสีและลวดลายของผ้าขาม้าก็อาจจะแตกต่างกันไปตามความนิยมของท้องถิ่นเช่นเดียวกัน เช่น ทางภาคกลาง ผ้าขาม้ามักนิยมลวดลายที่มีลักษณะเป็นลายตารางหมากรุก ส่วนทางภาคอีสานอาจจะจะเป็นแบบตารางเล็กๆ ละเอียด เป็นต้น

เส้นด้ายย้อมสีธรรมชาติ

เส้นใยสังเคราะห์

ผ้าขาวม้าพระนครศรีอยุธยา

จุดเด่นคือลวดลายคละสลับกันเป็นตารางหมากรุกประมาณครึ่งนิ้ว และมีสองสีสลับด้านตามยาวของปลายทั้งสองข้าง ทำเป็นลายริ้วสลับสีกัน เช่น ขาวแดง ขาวดำ ขาวน้ำเงิน เป็นต้น

เอกลักษณ์ผ้าขาวม้าหลากหลายพื้นถิ่น

เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นผ้าขาวม้า หลากหลายพื้นถิ่น ดังเช่น

ผ้าขาวม้าพระนครศรีอยุธยา จุดเด่นคือลวดลายคละสลับกันเป็นตารางหมากรุกประมาณครึ่งนิ้ว และมีสองสีสลับด้าน ด้านตามยาวของปลายทั้งสองข้าง ทำเป็นลายริ้วสลับสีกัน เช่น ขาวแดง แดงดำ ขาวน้ำเงิน เป็นต้น

ผ้าขาวม้าชัยนาท เป็นผ้าทอด้วยไหมประดิษฐ์ด้ายโทเร และฝ้าย แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่จะนิยมทอด้วยด้ายโทเร ทอเป็นลายตารางหมากรุก ลายทางหรือลายสี่เหลี่ยม ผ้าขาวม้าที่โดดเด่นคือของตำบลเนินขาม อำเภอนินดา มีชื่อว่า ‘ผ้าขาวม้า 5 สี’ คือ สีแดง เหลือง ส้ม เขียว ขาว ซึ่งจะทอแบบเดียวกับผ้ามัดหมี่ คือการมัดแล้วย้อมเป็นสีต่างๆ

ผ้าขาวม้าลพบุรี อำเภอบ้านหมี่ จัดได้ว่าเป็นแหล่งทอผ้าพื้นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ลักษณะผ้าดั้งเดิมของอำเภอบ้านหมี่จะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ลายไส้ปลาไหล ลายตาม่อง เพราะชาวบ้านหมี่เป็นชาวไทยพวนที่อพยพมาจากประเทศลาว ผ้าขาวม้าของที่นี่จึงเป็นผ้าที่มีลวดลาย สีสดใสสวยงามและเป็นผ้าทอมือที่มีความประณีตสูง

ผ้าขาวม้าชัยนาท

จุดเด่นคือผ้าที่ใช้สีหลัก 5 สี คือ สีแดง เหลือง ส้ม เขียว ขาว จึงเรียกว่า “ผ้าขาวม้า 5 สี”

ผ้าขาวม้าราชบุรี

จุดเด่นคือลายหมากรุกและลายตาปลาเป็นผ้าขาวม้าที่สวยงาม สีส้มटक รู้จักกันในชื่อ "ผ้าทอบ้านไร่"

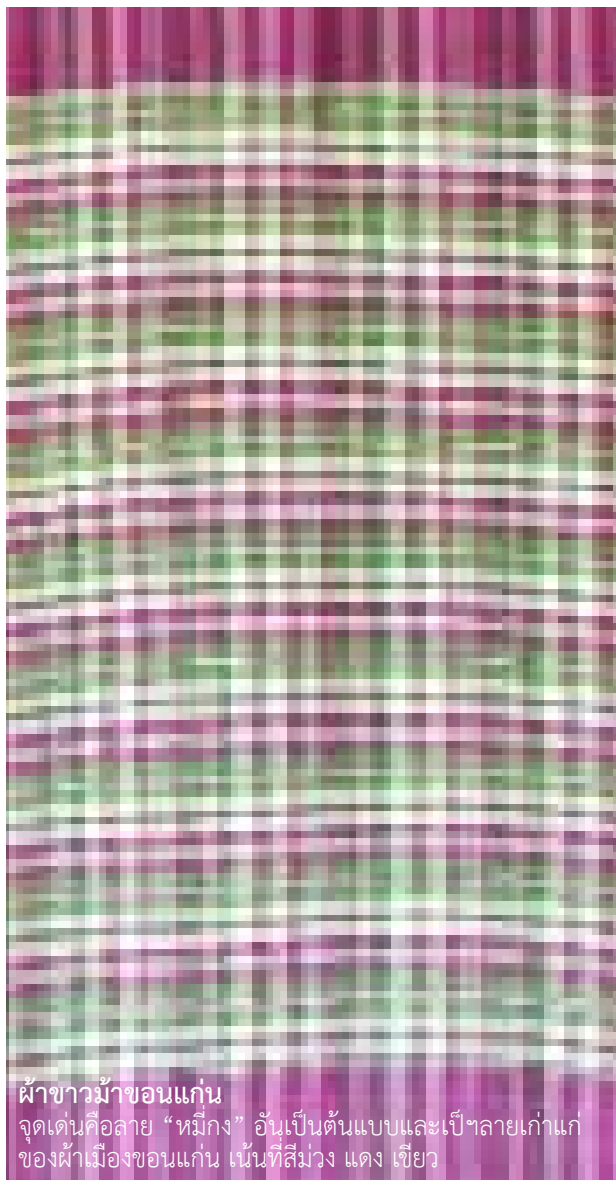
ผ้าขาวม้าศรีสะเกษ

จุดเด่นคือทอด้วยไหมและฝ้าย มักทอเป็นลายเส้นขีดเป็นตารางหมากรุก

ผ้าขาวม้าสุรินทร์

จุดเด่นคือทอเป็นลายตารางสีแดงดำ เขียวเข้ม ผู้อาวุโสมักจะมีมอบผ้าขาวม้าไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลานก่อนสิ้นบุญ

ผ้าขาวม้าขอนแก่น

จุดเด่นคือลาย "หมึกง" อันเป็นต้นแบบและเป็นลายเก่าแก่ของผ้าเมืองขอนแก่น เน้นที่สีม่วง แดง เขียว

ผ้าขาวม้าราชบุรี ส่วนใหญ่จะทอ 2 ลวดลาย คือ ลายหมากรุกและลายตาปลา เป็นผ้าขาวม้าที่สวยงาม ราคาถูก สีส้มटक รู้จักกันในชื่อ 'ผ้าทอบ้านไร่'

ผ้าขาวม้าศรีสะเกษ ได้รับอิทธิพลมาจากลาว มีการทอด้วยไหมและฝ้าย ผ้าขาวม้าที่ทอด้วยผ้าไหมจะทำในโอกาสพิเศษหรืองานพิธีสำคัญเท่านั้น มักทอเป็นลายเส้นขีดตารางหมากรุก

ผ้าขาวม้าสุรินทร์ ปัจจุบันมีการทอมากที่กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ บ้านเขวาสินรินทร์ ชาวสุรินทร์มักใช้ผ้าขาวม้าในการแต่งกายประจำจังหวัด ในพิธีกรรมสำคัญตั้งแต่เกิดจนตายจะมีผ้าขาวม้ามาเกี่ยวข้องเสมอ มักทอเป็นลายตารางสีแดงดำ เขียวเข้ม และชาวสุรินทร์จะมีผ้าขาวม้าประจำตระกูล ผู้อาวุโสมักจะมอบผ้าขาวม้าไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลานก่อนสิ้นบุญ

ผ้าขาวม้ามหาสารคาม ที่มีชื่อเสียงคือบ้านหนองหิน ตำบลโคกก่อ อำเภอมือเมือง มีเอกลักษณ์โดดเด่น คือทอด้วยมือย้อมสีธรรมชาติ พัฒนาลวดลายให้ทันสมัย เช่น ลายสร้อยดอกหมาก

ผ้าขาวม้าขอนแก่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีความวิจิตร ผสมผสานความคิดสร้างสรรค์เป็นลายเฉพาะของผ้าขาวม้าจังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นลาย 'หมึกง' อันเป็นต้นแบบและเป็นลายเก่าแก่ของผ้าเมืองขอนแก่น เน้นที่สีม่วง แดง เขียว ซึ่งจัดเป็นสีดั้งเดิมของผ้าขาวม้าขอนแก่น ทำการทอลักษณะแบบ 3 ตะกอกจึงทำให้ผ้าหนาเนื้อแน่น

ผ้าขาวม้าแพร์

จุดเด่นคือการทอลักษณะแบบ “จก” ที่เชิงของผ้าขาวม้าด้วย เรียกว่า “ผ้าขาวม้ามี่เชิง”

ผ้าขาวม้าน่าน

จุดเด่นคือมักนิยมทอด้วยฝ้าย สีดั้งเดิมเป็นสีแดงสีดำ ปัจจุบันมีสีมากขึ้น เช่น สีเขียว ฟ้า น้ำตาลและมักทำลายจกที่บริเวณเชิงผ้า

ผ้าขาวม้าแพร์ มีในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอสูงเม่น อำเภอสอง และอำเภอร้องกวาง การทอลักษณะแบบ ‘จก’ ที่เชิงของผ้าขาวม้าด้วย เรียกว่า ‘ผ้าขาวม้ามี่เชิง’ เชิงของผ้าขาวม้าจะมีเทคนิคการจกลดลายเพิ่มเติมเข้าไปในตัวผ้า ส่วนใหญ่จะเป็นลายหมากรุกหรือลดลายเรขาคณิตทั่วไป ส่วนลายที่จกจะเป็นลายสัตว์ตามคตินิยมความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละกลุ่มชน เช่น ลายนก ลายช้าง ลายม้า เป็นต้น

ผ้าขาวม้าน่าน การทอผ้าของชาวน่านมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษดังปรากฏภาพฝาผนังในวัดภูมินทร์ จะเรียกกันว่า ‘ผ้าตะกั้ง’ ส่วนมากมักนิยมทอด้วยฝ้าย เส้นฝ้ายนั้นทำเองตั้งแต่ปั่นฝ้าย ย้อมสีจากเปลือกไม้กลัด ไม้ประดู่ มะเกลือ ใบสัก เป็นต้น เดิมจะนิยมทอผ้าขาวม้าเป็นสีแดงดำ ซึ่งเป็นสีดั้งเดิม แต่ปัจจุบันนิยมทอผ้าขาวม้าให้มีสีคลาสสิกมากยิ่งขึ้น โดยเน้นสีเขียว ฟ้า น้ำตาล เป็นสีที่กลมกลืนกับธรรมชาติ บริเวณเชิงผ้ามักจะจกลายช้าง ลายม้า ลายเจดีย์ ลายยกดอก ลดลายที่ทอเน้นเกี่ยวกับความเชื่อ ความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ใช้

ผ้าขาวม้ากาญจนบุรี

จุดเด่นคือมีสีสันสดใส ลวดลายแปลกตา เนื้อผ้าเป็นมันวาวคล้ายผ้าไหม

ผ้าขาวม้าร้อยสี กาญจนบุรี นับเป็นหนึ่งในผ้าขาวม้าที่ได้รับความนิยมและกล่าวถึงอย่างมากในกลุ่มผู้ชื่นชอบผ้าขาวม้า **ผ้าขาวม้าร้อยสี** เป็นเอกลักษณ์ผ้าขาวม้าบ้านหนองขาวจังหวัดกาญจนบุรี เนื่องจากมีสีสันสดใส ลวดลายแปลกตา เนื้อผ้าเป็นมันวาวคล้ายผ้าไหม ดูแลรักษาง่าย ซักรีดได้ตามปกติ สีไม่ตก สวมใส่สบาย เนื่องจากเป็นผ้าที่ทอขึ้นจากเส้นด้ายประดิษฐ์ คุณภาพดี การออกแบบลวดลายและสีสันของผ้าขาวม้าเป็นไปตามจินตนาการของช่างทอ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ความพิเศษของผ้าขาวม้าบ้านหนองขาว คือความสวยสดของสีสันจากไหมประดิษฐ์อันหลากหลายนับร้อยสี กล่าวคือถ้าสังเกตผ้าขาวม้าแต่ละผืนพบว่าประกอบด้วยเส้นด้ายหลากสีสันทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน หากจะนับสีเด่นๆ ที่ประกอบอยู่บนผืนผ้าขาวม้าแต่ละผืนคงเป็นการยากที่จะระบุได้ชัดเจน เพราะความคิดสร้างสรรค์ของช่างทอที่นำเส้นด้ายมาสลับสีสันให้สวยแปลกตาและกลมกลืนกับเทคนิคการทอ ผ้าขาวม้าของบ้านหนองขาว จึงมีสีสันสะดุดตาจนกลายเป็นที่มาของคำว่า **“ผ้าขาวม้าร้อยสี”**

ผ้าขาวม้าตาจ๊ก เป็นลายเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาวหนองขาว กล่าวกันว่าเป็นลายที่ประยุกต์มาจากการจักสานสู่การทอผ้า ลวดลายที่เด่นชัดของผ้าขาวม้าตาจ๊กคือ ตายกและตาจ๊ก ซึ่งเป็นการเพิ่มลวดลายคั่นกลางตาผ้าในแนวยืน และทยอกลายคั่นกลางตาในแนวพุ่ง นับเป็นจุดเด่นที่สามารถเพิ่มความงามให้กับลายผ้ามากยิ่งขึ้น ตาของผ้าขาวม้าลายตาจ๊กในแต่ละก๊ จะมีความกว้างและจำนวนต่างกันขึ้นกับปริมาณการตั้งลายเพื่อทอในแต่ละครั้ง

ผ้าขาวม้ากาญจนบุรี

จุดเด่นคือความพิเศษของผ้าขาวม้าที่มีสีสันหลากสีที่รู้จักกันว่า **“ผ้าขาวม้าร้อยสี”** จังหวัดกาญจนบุรี

ฝ้าชาวม้าคาคอเอ

ความเป็นมาของฝ้าชาวม้า

สันนิษฐานจากข้อมูลทางวิชาการจากหลายส่วน กล่าวว้า ฝ้าชาวม้าไม่ใช่ค้าไทยแท้ แต่เป็นภาษาเปอร์เซีย ที่มีค้าเติมว้า “กามาร์บันด์” (Kamar band) “กามาร์” หมายถึง เอว หรือ ท่อนล้าของร่างกาย “บันด์” แปลว้า พัน รัด หรือ คาคอ เมื่อน้าทั้งสองค้ามารวมกัน จึงหมายถึง เข็มขัด ฝ้า พัน หรือ คาคอสะเอว ค้าว้า “กามาร์บันด์” ยังปรากฏอยู่ในภาษาอื่น ๆ อีก เช่น ภาษามลายู มีค้าว้า “กามาร์บัน” (Kamarban) ภาษาอินดีมีค้าว้า “กามาร์บันด์” (Kamar band) และ ในภาษาอังกฤษมีค้าว้า “คัมเมอร์บันด์” (Commer band) หมายถึง ฝ้ารัดเอวในชุดทักซิโด (Tuxedo) ซึ่งเป็นชุดสำหรับออกงานราตรีสโมสร

จากหลักฐานข้อมูลที่ปรากฏจากแหล่งต่าง ๆ แสดงให้เห็นว้าฝ้าชาวม้าเป็นฝ้าโบราณที่ใช้ประโยชน์กันมานาน คนไทยรู้จักใช้ฝ้าชาวม้ามาตั้งแต่ว้ามัยพุทธศตวรรษที่ 16 หากนับเวลาย้อนไป จะตรงกับยุคสมัยเชียงแสน ในยุคนี้ผู้หญิงมักนุงฝ้าลูง ส่วนผู้ชายเริ่มใช้ฝ้าเคียนเอว (คาคอเอว) ซึ่งได้วัฒนธรรมมาจากไทยใหญ่ (ชาวไทยใหญ่ใช้โพกศึระษะ) ส่วนไทยเราในขณะนั้นเมื่อเห็นประโยชน์ของฝ้าจึงนำมาใช้บ้าง แต่เปลี่ยนมาเป็นฝ้าเคียนเอว เมื่อเดินทางไกลจึงนำมาใช้เพื่อประโยชน์ต่าง ๆ เช่น ใช้ห่ออาวุธ ห่อเก็บสัมภาระในการเดินทาง ใช้ปูเป็นที่นอน ใช้นุงอาบน้ำ ใช้เช็ดร่างกาย เป็นต้น

ฝ้าชาวม้าโพกหัว

ผ้าขาม้าร้อยสีจังหวัดกาญจนบุรี

หลักฐานที่แสดงว่าคนไทยเริ่มใช้ผ้าขาม้าในสมัยเชียงแสน มีปรากฏให้เห็นจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน และเมื่อดูการแต่งกายของ หญิง - ชาย ไทยในสมัยอยุธยา จากภาพจิตรกรรมในสมุดภาพ “ไตรภูมิสมัยอยุธยา” เขียนขึ้นราวต้นศตวรรษที่ 22 จะเห็นได้ว่าชาวอยุธยานิยมใช้ผ้าคล้ายผ้าขาม้าพาดบ่า คาดพุง หรือนุ่งโจงกระเบนหรือใช้ผ้าขาม้าคล้องคอหลบห้อยชายทั้งสองข้างไว้ด้านหลัง สมัยรัตนโกสินทร์ชาวไทยทั้งชาย-หญิง นิยมใช้ผ้าขาม้ามาทำประโยชน์กันมากยิ่งขึ้น โดยไม่จำกัดแต่เพียงเพศชายอย่างเดียวเหมือนในอดีต และ ไม่จำกัดเฉพาะทำเป็นเครื่องตกแต่งร่างกายอย่างเดียว

สำหรับผ้าขาม้าร้อยสีแห่งบ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี นั้น การทอผ้าของบ้านหนองขาวมีมาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่อดีต ผู้หญิงชาวหนองขาวจะทอผ้าเมื่อยามว่างเว้นจากการทำไร่ไถนา เป็นการทอเพื่อใช้ในครัวเรือน เป็นของฝาก หรือใช้ในงานบุญ งานประเพณีต่างๆ การทอผ้าของคนหนองขาวในอดีตใช้กี่เอว ก็มี การถ่ายทอดวิธีทอผ้ามักถ่ายทอดกันเองภายในครอบครัว แต่ปัจจุบันมีการสอนตามบ้านของช่างทอผู้เชี่ยวชาญการทอผ้าในหมู่บ้าน ผ้าทอมือของบ้านหนองขาวที่ได้รับความนิยมอย่างมากคือ “ผ้าขาม้าร้อยสี” ด้วยมีเอกลักษณ์เป็นผ้าที่ประกอบด้วยเส้นด้ายหลากสีสลับสัสนสดใส ลวดลายแปลกตา

ผ้าขาวม้ากับความเชื่อ

ผ้าขาวม้าเป็นผ้าที่ใช้ทั้งในชีวิตประจำวัน และใช้ในศาสนาพิธี งานประเพณี เช่น พิธีบวชนาค พ่อนาถจะใช้ผ้าขาวม้าเป็นผ้ากราบเพื่อลาบวชต่อผู้เฒ่าผู้แก่ ขณะเดียวกันใช้เป็นผ้าประจุให้พระลงคาถาสำหรับผู้ที่จะลาสิกขาใช้พาดบ้านทุ่งห่มออกจากวัด นับเป็นเสื้อผ้ามงคลชุดแรกสำหรับทิดสึกใหม่ ในพิธีแต่งงาน ฝ่ายเจ้าสาวจะทอผ้าขาวม้าลายตาจัก มอบให้เจ้าบ่าวพร้อมเสื้อผ้าอีก 1 ชุด เพื่อสวมใส่ในการตักบาตร และใช้เป็นผ้าสำหรับแขวนเรือนหอ

ในศาสนาพิธีเมื่อชาวบ้านไปทำบุญฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัด ผู้ชายมักใช้เป็นผ้าพาดบ่าและผ้ากราบ ส่วนผู้หญิงใช้เป็นผ้าสไบ หรือผ้ากราบแล้วแต่ความเหมาะสม

การผลัดหลอดหรือการกรอด้วย

การตั้งลาย

การคั่นด้วย

กรรมวิธีการสร้างสรรค์ผ้าขาวม้า

1.การผลัดหลอดหรือการกรอด้วย คือ การนำไหมประดิษฐ์หลากสีซึ่งม้วนเป็นโຈมาจากโรงงานถลายหลอดด้วยเครื่องมือโบราณที่เรียกว่า“ไ้” กับ “ระวึ่ง” วิธีการคล้องไหมกับ “ระวึ่ง” กระจายเส้นด้วยออกเพื่อไม่ให้พันกันติงปลายด้วยมาผูกกับหลอดที่จะกรอ เสียหลอดเข้ากับแกนไ้ใช้มือขวาหมุนวงล้อของไ้ มือซ้ายประคองเส้นด้วยไ้หวังขึ้นลงบนหลอดด้วยตามแนวนอนเมื่อกรอด้วยจนหมดใจเต็มหลอดแล้ว จึงเปลี่ยนหลอดใหม่มาผลัดหลอดต่อไปปัจจุบัน การผลัดหลอดมีการประยุกต์ใช้มอเตอร์เพื่อช่วยทุ่นแรง ซึ่งแรงงานที่ทำในขั้นตอนนี้ส่วนมากจะเป็นผู้สูงอายุ ที่ใช้เวลาว่างทำเป็นงานอดิเรก

2.การตั้งลาย คือ การกำหนดลายโดยวางด้วยตามตำแหน่งบนอุปกรณ์ คือ “ม้าตั้งลาย” ซึ่งทำเป็นราวมีหลักสำหรับเสียบหลอดด้วย (บางแห่งเรียก ราวหลักด้วย ราวตั้งหลอด การทอผ้าแบบโบราณ ใช้อุปกรณ์ เรียกว่า ม้าสะกน) เมื่อคำนวณความยาวลาย และตำแหน่งในการวางสี จึงนำหลอดด้วยเสียบบนหลักม้าตั้งตาโดยเรียงจากขวาไปซ้ายตามลำดับสีของลายที่กำหนด

3.การคั่นด้วย คือ การกำหนดความกว้างยาวของเส้นยืน ใช้อุปกรณ์ คือ “ม้าตั้งลาย” “ม้าคั่น” (บางแห่งเรียกหลักคั่นหรือตะกรน) และ “กระบอกจูงด้วย” การคั่นด้วยคือกรรมวิธีนำเส้นด้วยจัดเรียงให้มีความกว้างเท่ากับหน้าผ้าส่วนความยาวตามต้องการ เป็นขั้นตอนหนึ่งของการกำหนดลายผ้าทอที่ต้องการ เมื่อจัดเรียงเส้นด้วยตามลายแล้ว จากนั้นสาวเส้นด้วยจากแต่ละหลอดมารวมกันโดยใช้กระบอกจูงด้วยซึ่งทำจากไม้ไผ่โยงไปที่เสาของม้าคั่น เมื่อเดินสุดแต่ละด้านก็คล้องด้วยเข้ากับหลักของม้าคั่นด้านนั้น

การร้าว

4.การร้าว คือ การเก็บด้ายที่ละเส้นจากหลอดบนม้าย่างมาพันไว้ที่นิ้วมือเป็นขั้นตอนหนึ่งในการคั่นด้าย เมื่อคั่นด้ายเที่ยวแรก(เที่ยวไป)ครบทุกหลัก ตามจำนวนความยาวของผ้าที่จะทอแล้วต้อง “ร้าว” 1 ครั้ง วิธีการร้าวเริ่มด้วยการใช้นิ้วเกี่ยวด้ายทุกเส้นจากหลอดบนม้าย่างมาไขว้ที่ปลายนิ้วโป้ง ตามลำดับจากบนลงล่าง ไขว้ไปขวาเมื่อเกี่ยวด้ายครบทุกหลอดนับเป็นการร้าว 1 ครั้ง ในการทอผ้า 50 ผืน จะต้องร้าว 8 ครั้ง หากทอผ้า 80 ผืน ต้องร้าว 10 ครั้งเดินคั่นด้ายเที่ยวที่ 2 (เที่ยวกลับ) ให้ครบทุกหลักจนมาบรรจบกับหลักเริ่มต้นบนม้าย่าง เป็นการจบการเดินคั่นด้าย 1 เที่ยวทำเช่นนี้สลับกันไปจนครบตามจำนวนความยาวที่ต้องการเมื่อครบแล้วจึงปลดด้ายออกจากม้าย่าง ด้วยการถักเปียกลุ่มด้ายที่คั่นแล้วให้เป็นห่วงโซ่ เพื่อไม่ให้ด้ายพันกันและสะดวกต่อการนำด้ายไปทำในขั้นตอนต่อไป

การร้อยพันหวี

5.การร้อยพันหวี หรือสอดฟืม คือ การสอดเส้นด้ายที่ผ่านการเดินด้ายแล้ว มาร้อยใส่ในช่องพันหวี หรือฟืม ซึ่งมีลักษณะเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำจากไม้หรือโลหะ มีฟันเป็นซี่ถี่ๆ คล้ายหวีเป็นช่องสำหรับสอดด้ายยืน ฟันหวีหรือฟืมทำหน้าที่กระทบด้ายพุ่งที่สอดขัดกับด้ายยืนให้เรียงชิดกัน หวีมีขนาดความกว้างและความถี่ต่างกัน และเป็นตัวกำหนดจำนวนเส้นด้ายยืนเช่น หวีเบอร์ 61 ในความกว้าง 1 นิ้ว จะมีช่องพันหวี 31 ช่อง เมื่อร้อยเส้นด้ายเข้าไปในช่องพันหวี ช่องละ 2 เส้นจะมีเส้นด้ายรวม 62 เส้นต่อ 1 นิ้ว แต่หากใช้หวีเบอร์ต่ำกว่าเบอร์ 61 เช่น เบอร์ 32 จำนวนซี่ฟันต่อ 1 นิ้ว จะห่างกว่าความถี่-ห่างของหวี มีผลต่อเนื้อผ้า คือ ฟันห่าง ด้ายยืนจะบางทำให้เนื้อผ้าไม่แน่น ฟันถี่ ด้ายยืนจะหนาเนื้อผ้าแน่นละเอียดกว่าการใช้หวีขนาดใดขึ้นกับความหนาบางของเนื้อผ้า อุปกรณ์ที่ใช้ คือ หวี หรือฟืม ขอรับด้าย (บางแห่งเรียก ไม้กวัก)ซึ่งเดิมทำจากไม้ไผ่ ปัจจุบันประยุกต์ทำจากไม้บรรทัดเหล็ก

การร้อยหวีคือการนำด้ายมาร้อยใส่ในพันหวีหรือฟืม ขั้นตอนนี้ต้องช่วยกัน 2 คนคนที่ 1 ส่งด้าย โดยดีดเส้นด้ายที่ผ่านการร้าวมาแล้วออกจากกลุ่มด้าย ให้เส้นด้ายไปเกี่ยวกับขอรับด้ายที่คนที่ 2 ถือสอดรับอยู่ในพันหวีร้อยเส้นด้ายที่ละเส้น ให้เข้าไปอยู่ในพันหวีที่ละช่องให้ครบทุกเส้นจนกว่าด้ายจะหมดครบทุกช่องตามจำนวน

การทอเก็บม้วน

6. การทอเก็บม้วน เป็นการนำด้ายยืนที่ร้อยพันหวีหรือเข้าพืมแล้ว มาแผ่เส้นจากที่ถักเปียเป็นก่ายอยู่ให้กระจายออกพร้อมกับหวีเก็บเข้าไม้ม้วนผ้า ขั้นตอนนี้ต้องช่วยกัน 2-3 คน อุปกรณ์ที่ใช้ คือ ม้าหวี สำหรับวางซึ่งด้ายที่จะม้วนปลายด้านหนึ่งมีคานหัวม้วนซึ่งมีใบพัดสำหรับถักติดอยู่(บางแห่งเรียก ระหัดถักด้าย) อีกด้านหนึ่งมีม้าทับ(บางแห่งเรียก ม้าก้อปปี) สำหรับทับเส้นด้ายให้ตั้งสะดวกต่อการทอ ไม้ม้วนผ้า สำหรับม้วนเส้นด้ายที่ถูกแผ่กระจายออกให้เรียงเส้นเป็นระเบียบ พันหวี กะนัด (ไม้แบบ 2 อัน สำหรับขัดเส้นด้ายบน-ล่าง กันด้ายยุ่ง) ไม้เรียว(บางแห่งเรียก ไม้ควั่ว)

นำด้ายที่ร้อยพันหวีมาวางซึ่งบนม้าหวี โดยสอดด้ายผ่านม้าทับหนีบให้แน่นเพื่อดีงด้ายให้ตั้งนำปลายด้ายด้านที่มีพันหวีไปวางบนคานหัวม้วนด้านตรงข้ามกับม้าทับผูกด้ายเป็นระยะๆ เข้ากับแกนของไม้ม้วนสอดกะนัด เข้า

ระหว่างด้ายบน-ล่าง กลับกะนัดและผูกกะนัด 2 อันไม่ให้หลุดออกจากกันคนที่ 1-2 จับพืมด้านซ้าย-ขวา ค่อยๆ ขยับพืมออกโดยให้หน้าพืมขนานกับลูกม้วน ซึ่งจะช่วยให้หวีง่ายขึ้นตรวจสอบพันหวีให้มีด้ายอยู่ครบทุกซี่ และคัดด้ายโดยใช้นิ้วมือดึงเส้นด้ายให้แยกจากกัน และใช้หวีสางด้ายไปพร้อมๆ กันเพื่อจัดเส้นด้ายสลับบน-ล่าง ให้เรียงตัวสม่ำเสมอ เรียกร้อยไม่พันกันคนที่ 2 ม้วนเส้นด้ายเข้าในแกนของไม้ม้วนโดยการถีบรหัสปั่นแกนไม้ด้านที่ผูกไว้กับม้าหวีและม้วนด้ายเก็บจนหมดความยาวของเส้นด้ายการเก็บตะกอเขา หรือเขาหูก (บางแห่งเรียก เขา หรือ หูก)คือ การร้อยเชือกสีขาคล่องเข้ากับด้ายยืนที่หวีเก็บม้วนแล้วเพื่อหัวเส้นด้ายยืนไว้ทุกเส้น การทอผ้าปกติใช้ 2 ตะกอ แต่ละตะกอทำหน้าที่คุมด้ายยืนให้ยกขึ้น - ลงสลับกันทำให้ด้ายยืนบน-ล่างแยกจากกัน สามารถสอดกระสวยพาด้ายพุ่งผ่านไป-มาได้ อุปกรณ์ที่ใช้ คือ ไม้ครุ หรือ ไม้ตะกอเขา

7.การเก็บยก คือ ขั้นตอนสุดท้ายในการเตรียมด้าย ยืน ก่อนนำไปผูกขึ้นที่กระทูกเพื่อทอ การทอผ้าปกติทั่วไปจะ ทอสลับโดยยก 1 ชม 1 ด้วยที่กระทูก

การทอที่กระทูก เป็นการประยุกต์เครื่องมือในการ ทอผ้าเลียนแบบระบบอุตสาหกรรม ตัวที่ทำด้วยโครงไม้ นั่ง ทอในท่าห้อยเท้าเช่นเดียวกับกี่มือ หรือ หูกทอ ต่างกันที่ด้าย ยืนที่มือจะเรียงตามแนวตั้ง ที่กระทูกเป็นแนวนอน กี่มือใช้ มือส่งกระสวยเส้นพุ่งที่กระทูกใช้มือกระทูกเชือกกลไกทำให้ เกิดแรงกระแทกดันกระสวยพุ่งไป แทนการสอดด้วยมือ ช่วยให้ทอผ้าได้เร็วขึ้นที่กระทูกมีขนาดใหญ่กว่ากี่มือ มีส่วน ประกอบ คือ ฟันหวี ตะกอเขา ไม้เหยียบหูก (บางแห่งเรียก คานเหยียบ หรือ ดินเหยียบ)คานแขวน(บางแห่งเรียก คาน หาบหูก) สายกระทูก หรือ เชือกดึงเวลาพุ่งกระสวย เป็นที่มา ของการเรียก “ที่กระทูก” ไม้พาดนั่งไม้ม้วนผ้า ไม้ไขว้ ด้าย ยืน รางกระสวย กระสวย หลอดด้ายพุ่ง

การเก็บยก คือการยกลูกม้วนขึ้นที่ ชิงด้าย นำ ตะกอเขาอันที่ 1 แขวงห้อยกับคานหลังคาก็ด้านบน อันที่ 2 ผูกโยงกับไม้เหยียบหูกด้านล่างเมื่อผู้ทอเหยียบไม้เหยียบหูก สลับซ้าย-ขวา จะทำให้ตะกอเขาถูกดึงยกขึ้น-ลง แยกด้าย ยืนบน-ล่างออกจากกันผู้ทอกระทูกเชือก กระสวยด้ายจะพุ่ง ผ่านด้ายยืนที่แยกออกวิ่งไปตามรางผู้ทอดึงฟันหวี หรือ ฟืม เข้าหาตัวเพื่อกระทบด้ายพุ่ง ทุกครั้งที่พุ่งจากริมผ้าด้านหนึ่ง ไปอีกด้านหนึ่ง ทำให้ด้ายพุ่งเรียงชิดกันทำเช่นนี้สลับกันไป- มา จนได้ความยาวของผ้าที่ต้องการ

ปัจจุบันแต่ละท้องถิ่นนอกจากจะผลิตผ้าขาวม้า และผ้าทอแบบดั้งเดิมแล้วยังมีการนำผ้าขาวม้ามาประยุกต์ และออกแบบเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เช่น เสื้อ กระโปรง กางเกง กระเป๋า สะพาย กระเป๋าตังค์ ยาม หมวก ก่องทิชชู ซองใส่ทิชชู ตุ๊กตาแขวนผ้าเช็ดมือ รองเท้าใส่ในบ้าน ฯลฯ

เฉพาะบ้านหนองขาวได้มีการประยุกต์ผ้าขาวม้าลายดั้งเดิมเข้ากับลายผ้าสมัยใหม่ เช่น ลายสีลาวติลูกศร ลายมังกรคาบแก้ว ทำให้มีลวดลายบนผ้าขาวม้าแปลกตาไปจากที่อื่นๆ

นอกจากนี้นักออกแบบรุ่นใหม่จำนวนไม่น้อยที่มีบรรพบุรุษเป็นช่างทอผ้าขาวม้านำผ้าขาวม้า ผ้าสารพัดประโยชน์ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะ ออกแบบให้สอดคล้องกับผู้คนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือดิจิทัล ผ้าขาวม้าจึงถูกนำมาออกแบบเป็นหลากหลายผลิตภัณฑ์เพื่อสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของวิถีคนในยุคปัจจุบัน และสามารถใช้ได้ทุกวัยของคนด้วย เช่น กระเป๋าใส่ไม้ตบูก ซอฟเคส ซองใส่สมาร์ตโฟน ซองใส่แท็บเล็ต ฯลฯ ซึ่งเป็นการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่อัตลักษณ์ไทยอันทรงคุณค่าระดับสากล เพื่อเชื่อมโยงผู้ผลิต ผู้ออกแบบ และผู้ซื้อเข้าหากัน เพื่อขยายตลาดผลิตภัณฑ์ผ้าขาวม้าให้เป็นที่นิยมซื้อหามาใช้กันอย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

ก่องใส่แว่นตาผ้าขาวม้า

กระเป๋าผ้าขาวม้า

กระเป๋าสะพายผ้าขาวม้า

ผ้าพันคอผ้าขาวม้า

กระโปรงผ้าขาวม้า

หมวกผ้าขาวม้า

เสื้อ-กางเกงผ้าขาวม้า

แหล่งที่มาข้อมูล และเอกสารที่ใช้ในการอ้างอิงการจัดทำข้อมูล

สัมภาษณ์นางอารีรัตน์ พงษ์ตมิกุล ประธานกลุ่มกลุ่มทอผ้า กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาตำบลหนองขาว อำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี
ข้อมูล อาจารย์ธีรพันธ์ จันทร์เจริญ
พวงผกา คูโรวาท. คู่มือประวัติเครื่องแต่งกาย. รวมสาส์น กรุงเทพฯ . 2535
แม่หญิงพรรณวิภา,นามแฝง “ ยอยศ ผ้าขาม้าฝืนน้อยใช้สอยอ้อยเหาะ” HiClass 16,189 (ก.พ. 43) 78 – 86
ทรงพันธ์ วรรณมาศ. ผ้าไทยลายอีสาน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2534.
ประภากร สุขนธมณี. มัด หมี่ ไหม. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555
ห้องเรียนทอผ้า การสืบทอดความรู้เรื่องผ้าพื้นเมืองแม่แจ่ม : นุสรรา เตียงเกตุ และคณะ ผู้จัดพิมพ์โครงการส่งเสริมการทอผ้าพื้นเมืองแม่แจ่ม, 2552
www.lib.ru.ac.th, www.snclib.su.ac.th